

BRIEF 10 VAN BONIFATIUS

Een Nederlandse vertaling van een brief die Wynfret-Bonifatius schreef en die later *brief nummer 10* is gaan heten.

Inhoud

Globaal gaat deze waarschuwendende brief over wat mensen na hun dood te wachten kan staan. Over de uitwerking van zonden en deugden, activiteiten van demonen en engelen. En over de weg naar het hemelse Jeruzalem, het paradijs, die kan gaan door reinigend vuur heen. Dit doet mij sterk denken aan deze tekst van Paulus: 'Ieders werk zal aan het licht komen. De oordeelsdag zal het aantonen, want die verschijnt met vuur, en het vuur zal uitwijzen wat ieders werk waard is. Houdt het bouwwerk dat iemand optrok stand, dan zal hij loon ontvangen. Verbrandt het, dan zal hij schade lijden; hijzelf zal gered worden, maar, om het zo te zeggen, door het vuur heen.' (vgl. 1 Korintiërs 3,11-15)¹ Die woordjes 'om het zo te zeggen' geven aan dat je het vuur niet letterlijk moet nemen.

Hoe historisch?

Er is na zijn dood in 754 een verzameling aangelegd van brieven van en aan Bonifatius. Het is aan historici te beoordelen in hoeverre die verzameling, zoals we die nu nog hebben (keurig gedocumenteerd op www.dmgh.de) letterlijk op Bonifatius teruggaan, historici denken van wel. Vervolgens valt nog te beoordelen of de broeder die in deze brief 10 aan het woord komt vertelt wat hij werkelijk buiten zijn lichaam heeft meegemaakt. Hij schrijft zelf aan het einde dat na deze ervaring zijn geheugen niet meer zo nauwkeurig was.

Datering van de brief

Op de brief zelf staat geen datum. De tekst gaat onder meer over een dan nog levende koning Ceolred (709-716), 'ten tijde van het visioen nog in leven, maar niet ten tijde van de optekening door de brieven-schrijver'. Als dat klopt heeft Bonifatius deze brief geschreven na zijn reis in 716 naar Dorestad en Utrecht, of kort voor die reis. In de herfst van 716 keerde hij weer terug naar Engeland. Deze brief laat waarschijnlijk misschien wel iets zien van wat

Bonifatius in die periode in gedachten had toen hij naar het vasteland van Europa kwam.

Brontekst

Meer historisch kritische beschouwingen over de brontekst en de originele Latijnse tekst te vinden via www.dmgh.de. Een Duitse vertaling werd gepubliceerd in *Briefe des Bonifatius Willibalds Leben des Bonifatius* onder eindredactie van Reinold Rau en uitgegeven in 1968 door Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt. Hieronder een Nederlands vertaling vanuit die Duitse vertaling, op mijn verzoek gemaakt door Nico Smit, begin 2016.

Bonifatius in Dorestad

In het boek *Bonifatius in Dorestad* (mei 2016) verwijs ik naar brief 10. Het is in 2016 1300 jaar geleden dat Bonifatius voor het eerst naar het vasteland van Europa reisde. Dat was een reis van Londen naar Dorestad, het huidige Wijk bij Duurstede. Meer over de herdenking van deze reis: www.stucom.nl/bonifatius.

Kees Slijkerman
14-2-2016

---

¹ Willibrordvertaling 1995.

Voorlopige werkvertaling van brief 10 van Wynfreth-Bonifatius. Uit het Duits vertaald door Nico Smit, **versie 2016-02-14**. Verbeteringen vanuit de originele Latijnse tekst zijn welkom en kunnen in volgende versies doorgevoerd worden. De tussenkopjes zijn ingevoegd door Kees Slijkerman en horen niet bij de oorspronkelijke tekst.

Aan de meest gelukzalige jonkvrouwe, meer nog de meest geliefde meesteres Eadburg die de regel van het kloosterleven vervuld heeft, van Wynfreth, de geringe, gegroet met de innigste liefde in Christus Jezus.

gestorven en weer ten leven

U verzocht mij, geliefde zuster, de wonderbaarlijke geschiedenis van die wederopgewekte die onlangs in het klooster van de abdis Milburg gestorven is en weer ten leven opstond en die hij heeft aanschouwd, op schrift te zetten en te laten verzenden, zoals ik dit door het verslag van de eerbiedwaardige abdis Hidelida heb leren kennen. Allereerst bedank ik nu de almachtige God dat ik zo Uw geliefde wens met Gods bijstand des te vollediger en betrouwbaarder kan vervullen, daar ik zelf met de bedoelde opgewekte broeder, toen hij onlangs uit de landen aan de overzijde van de zee in onze contreien kwam, gesproken heb en hij mij bij een bijzonder onderhoud de verbazingwekkende geschiedenis verteld heeft, die hij na de uittreding uit zijn lichaam in de geest heeft gezien.

hele wereld voor zijn ogen

Hij zei namelijk dat hij tengevolge van de pijn van een hevige ziekte plotseling de zwaarte van zijn lichaam was kwijtgeraakt. En het was totaal hetzelfde in vergelijk met als men de ogen van een mens in een ziende en wakende situatie plotseling met het dikste doek zou afschermen en dan de blinddoek plotseling zou wegnemen en dat nu alles zichtbaar was wat tot dan toe onzichtbaar, verhuld en onbekend was. Zo leek voor hem, na de verwijdering van de blinddoek van het aardse lijf, de hele wereld voor zijn ogen verenigd te zijn, zodat hij alle landen, volkeren en zeeën van de wereld met zijn blik kon overzien.

de dreigende vlam

En na de uittreding uit zijn lichaam zouden engelen hem onthaald hebben wier helderheid en glans zo groot was, dat hij door de te grote glans hen geenszins kon aanschouwen. Zij zongen met lieflijke en welluidende stemmen: "Heer, straf mij niet in Uw razernij en tuchtig

mij niet in Uw toorn."² En ze verhieven mij, zei hij, omhoog in de lucht. En rondom de hele wereld zag ik een vuur branden en een reusachtige vlam knetteren en vreselijk omhoogstijgen, bijna niet anders dan wanneer ze de hele bouw van het heelal tot een kluwen zou tesamenballen, als niet een heilige engel door het indrukken van het teken van het heilige kruis van Christus het had beteugeld. Want toen hij tegen de dreigende vlam het teken van het kruis van Christus hief, werd de vlam veel zwakker en kwam tot rust. En de vreselijke hitte van deze vlam pijnigde mij op een onverdraaglijke manier, daar vooral de ogen opgloeiden en door de glans van schitterende geesten op zijn hevigst werden verblind, tot een engel met een glanzend uiterlijk door het opleggen van zijn hand mijn hoofd als het ware beschermend aanraakte en mij behoedde voor een beschadiging door de vlammen.

boze geesten en hemelse engelen

Bovendien, zo berichtte hij, waren er in de tijd dat hij buiten zijn lichaam was, daar, waar hij zelf was, een zo'n groot aantal zielen, die buiten het lichaam rondzwierven, samengekomen zoals het naar zijn mening tot dan toe op aarde niet bij de totale mensheid was voorgekomen. Ook was een ontelbare menigte boze geesten zowel als een buitengewoon heerlijk koor van hemelse engelen daar geweest. En de onzalige geesten en de heilige engelen hadden wegens de uit hun lichaam uitgetreden zielen de grootste ruzie met elkaar gehad, terwijl de demonen klaagden en de last van de zonden vergrootten, terwijl de engelen verlicht werden en onschuldig verklaard.

eigen schanddaden

Ook heeft hij zelf al zijn eigen zondige schanddaden die hij sinds zijn jeugd beging en hetzij naliet om te biechten hetzij vergat hetzij helemaal niet kende als behorend tot de zonde, met hun eigen stemmen tegen hem horen schreeuwen en hem horen aanklagen op de meest verschrikkelijke manier en telkens

---

² Psalm 38,2

precies elke afzonderlijk fout was als het ware uit zijn persoon naar buiten getreden waarbij er een zei: "Ik ben jouw verlangen waarmee je zeer vaak ontoelaatbare en met Gods geboden onverenigbare dingen hebt begeerd"; een andere echter: "Ik ben de ijdele roem waarmee je jezelf voor de mensen praalziek groot gemaakt hebt"; een andere: "Ik ben de leugen waarmee je leugenachtig gezondigd hebt"; een andere: "Ik ben het nutteloze woord dat je tevergeefs hebt gesproken"; een andere: "Ik ben de oogopslag waarmee je op iets ongeoorloofds ziend gezondigd hebt"; een andere: "Ik ben de trots en de ongehoorzaamheid waarmee je tegen de geestelijke oversten ongehoorzaam bent geweest"; een andere: "Ik ben de laksheid en traagheid bij de nalatigheid bij de heilige studies"; een andere: "Ik ben de verstrooidheid en de vergeefse moeite, waarmee je je teveel binnen en buiten de kerk hebt beziggehouden"; een andere: "Ik ben de slaperigheid overmand waardoor je laat bent opgestaan om tot confessie voor God te komen"; een andere: "Ik ben de leegloper"; een andere: "Ik ben de nalatigheid en onverschilligheid die jou heeft aangegrepen zodat je het lezen van Gods woord hebt verzuimd" en op deze manier verder. Alles wat hij tijdens zijn leven, toen hij nog in het vleselijke lijf was, beging en verzuimde te biechten, ook veel waarvan hij helemaal niet wist dat het tot de zonde behoorde, dat alles verhief zich tezamen tegen hem in een verschrikkelijk gehuil. En omdat tegelijkertijd de boze geesten eenstemmig bij alle fouten aanklaagden en een onbarmhartige getuigenis aflegden, waarbij plaats en tijd van de zondige handelingen werden vermeld, bevestigden zij met hun luide gehuil over dat waarvan de zonden getuigden.

schuldige en zondaar

Hij zag daar ook een mens die hij, toen hij nog in wereldse gedaante rondliep, een verwonding had toegebracht en die volgens zijn verklaring nog in leven was; nu had men hem ter getuigenis van zijn wandaden erbij gehaald en zijn bloedige en gapende wond en zijn bloed zelf, terwijl hij met eigen stem hilde, en hij klaagde hem aan en hield hem de wrede wandaad van het bloedvergieten voor. En nadat zo de misdaden vergaard en bij elkaar geteld waren, beweerden de oude vijanden dat

hij als schuldige en zondaar onbetwistbaar onder hun gezag en competentie behoorde.

kleine deugden

Aan de andere kant echter, zei hij, riepen tot mijn verlichting de kleine deugden van mijn ziel. die ik arme onwaardig en onvolkomen uitgeoefend heb. Een zegt: "Ik ben de gehoorzaamheid, die hij aan geestelijke oversten bewezen heeft"; een ander: "Ik ben het vasten waarmee hij zijn lichaam in de strijd tegen de vleselijke lust gekastijd heeft"; weer een ander: "Ik ben het oprechte gebed, dat hij voor het aangezicht van de Heer heeft uitgesproken"; een ander: "Ik ben de dienstvaardigheid ten opzichte van de zieken, die hij welwillend aan de lijdende mensen heeft betoond"; en weer een: "Ik ben de psalm. die hij in plaats van nutteloze woorden tot Gods genoegten heeft gezongen"; En zo riep, mij verontschuldigd, elke aparte deugd tegen diens tegenstander, de zonde, en die de engelengeesten met onmetelijke helderheid vermeerderden en bevestigden ter verdediging van mij. En deze deugden bij elkaar leken mij zeer verheerlijkt en veel groter en voortreffelijker te zijn, als dat ze elk door mijn krachten desbetreffend waren beoefend.

verlichting van straf

Ondertussen, vertelde hij verder, heeft hij in de diepte van deze wereld vuurzuilen gezien, die een huiveringwekkende vlam uitspuwden, in grote getale, en terwijl een afschuwelijke vlam van een vreselijk vuur losbarstte, waren ook de geesten van onzalige mensen in de gestalte van zwarte vogels door de vlammen heen gevlogen, huilend en klagend, en in menselijke woorden en geluiden tjilpend en de eigen schuldigheden en de huidige bestraffing betreurend; daarbij waren ze een beetje gaan zitten, vastgeklampt aan de randen van de zuilen, en waren dan luid gillend weer eraf gevallen de zuilen in. En een van de engelen zei: "Deze zeer korte rust toont aan dat de almachtige God op de dag van het komende gerecht deze zielen een verlichting van hun straf en eeuwige rust zal toestaan.

onderste hel

Maar binnenin deze zuilen nog verder naar beneden in de diepste afgrond, zogezegd in de onderste hel, hoorde hij een gruwelijk,

angstwekkend en moeilijk te beschrijven zuchten en huilen van jammerende zielen. En de engel zei tot hem: "Het steunen en huilen dat je in de diepte hoort, is afkomstig van de zielen tot welke nooit het goedertieren erbarmen van de Heer zal reiken, doch een onblusbaar vuur zal ze oneindig pijnigen."

paradijs

Hij zag ook een wonderbaarlijk mooie plek waar een schitterende menigte van de mooiste mensen zich overgaf aan verbazingwekkende vreugde en hem uitnodigde deel te nemen aan hun vreugde, als hij wenste, om zich met hen te verheugen. En van daaruit kwam een reukwerk van wonderbaarlijke zoetheid, omdat het de adem van de zichzelf gezamenlijk verheugende geesten was. Deze plek was, zo verzekerden de heilige engelen, het beroemde paradijs van God.

nog niet helemaal zuiver

Aan de andere kant zag hij echter ook een kokende en gloeiende vuur- en pekstroom, ongewoon vreselijk en verschrikkelijk om aan te zien. Eroverheen was een balk als brug gelegd. Hiernaartoe ijlden na hun vertrek van die gerechtszitting de heilige en glorierijke zielen vol van verlangen naar de andere oever waarbij zij erover trachtten te komen. En zij gingen met vaste tred en zonder wankelen eroverheen, anderen echter gleden uit en vielen van de balk af in de hellestroom; en sommigen doken er bijna met hun hele lichaam in, anderen echter ten dele, bijvoorbeeld de ene tot aan de knieën, anderen tot aan de navel, anderen weer tot aan de oksels. En toch rees elk van de gevallen weer mooier en heerlijker uit de rivier op tot op de andere oever, terwijl ze tevoren in de ziedende pekstroom waren gevallen. En een van de zalige engelen zei over deze gevallen zielen: "Dat zijn de zielen die na het heengaan uit het aardse leven, waarbij enkele lichte fouten nog niet helemaal zuiver verwijderd waren, een welwillende tuchtiging van de barmhartige God nodig hadden om waardig voor God te worden gebracht.

in alle eeuwigheid verheugen

En aan de andere oever van deze stroom keek hij naar de helderste glans van schitterende muren van verbazingwekkende grootte en

onmetelijke hoogte. En de heilige engelen spraken: "Dat is de heilige en beroemde stad, het hemelse Jeruzalem waarin zich deze heilige zielen in alle eeuwigheid zullen verheugen." Deze zielen nu, zei hij, en de muren van deze glansrijke stad, waar naar toe zij zich na de oversteek over de rivier haastten, lichtten op in zulk een helderheid en heiligheid van een enorm licht, dat hij, terwijl zijn pupillen verblind waren, vanwege de te sterke glans ze in het geheel niet kon aanschouwen.

engelen en demonen

Hij vertelde ook dat er bij zo'n procedure onder andere de ziel van een man was gekomen, die tijdens zijn werkzaamheden als abt stierf. Deze had er buitengewoon mooi en fraai gevormd uitgezien, maar de boze geesten trokken zich naar hem toe en beweerden dat zij deel van hem uitmaakten en van zijn manier van doen. Nu antwoordde er een uit het koor der engelen, waarbij hij zei: "Ik zal jullie, onzalige geesten, snel tonen dat gebleken is dat deze ziel niet in jullie macht is." Na deze woorden kwam er opeens een grote schare blanke zielen bij, die zeiden: "Hij is onze leider en leraar geweest en heeft ons allemaal door zijn leer voor God gewonnen; en vanwege deze lofprijzing werd hij verlost en men erkent dat hij niet bij jullie hoort." Het was als toen zij met de engelen de strijd tegen de demonen aangingen. En met de hulp van de engelen reddden zij haar uit de macht van de boze geesten en bevrijdden haar. En daarop kwam de engel der demonen eraan en zei: "Weet nu en ziet, dat jullie deze ziel ten onrechte hebt geroofd en verdwijnt, gij onzalige geesten, in het eeuwige vuur." Toen de engel dit echter gezegd had, hieven de boze geesten direct een enorm gehuil en geweeklaag aan; in een oogwenk en zagezegd op dat moment stortten zij zich met gezwinde spoed in de genoemde gloeiende vuurkolommen en toen ze na korte tijd weer opdoken, streden zij op deze dag van het gerecht weer om het hardst om de verdienstelijkheid van de zielen.

verrukking van boze geesten

In deze tijd, zei hij, had hij ook nog de verdiensten van mensen kunnen waarnemen, die nog in dit leven verbleven. En wel zijn degenen die niet strafbaar zijn geworden door misdaden en aan wie men merkte dat zij steunend op hun heilige deugden de genade

van de almachtig God ontvingen, door de engelen beschut en beschermd en zijn met hen in liefde en vriendschap verbonden. Maar bij degenen die door lage misdaden en de smet van een bezoedelde levenswandel bezoedeld waren, was er steeds een boze geest aan hun zijde geweest, die telkens misdaden aanraadde; en steeds als zij in woord of daad zondigden, maakte hij dat steeds zogezegd tot vreugde en verrukking van andere boze geesten bekend, waarbij hij het in de openbaarheid bracht. En als een mens zondigde, dan kwam de boze geest er in het geheel niet toe, om op talmende wijze te wachten tot hij ten tweeden male zondigde, maar hij bracht elke fout ter kennis van de andere geesten. Snel zette hij de mens aan tot zondige handelingen en ter plekke deed hij, als ze verricht waren, de demonen daarvan mededeling.

diefstal

Daarbij vertelde hij ook dat hij in dit aardse leven een meisje in een molen heeft zien malen. Daarbij nam hij naast zich een nieuw met houtsnijwerk versierd spinrokken waar van een ander meisje en terwijl hij al voor haar verscheen, stal zij het. Daarop berichtten, vervuld van ronduit wilde vreugde, vijf afgrijselijke geesten deze diefstal aan de anderen en getuigden voor dit gerecht dat zij schuldig was aan de diefstal en een zondares was.

gierigheid

Hij zei ook: "Ik zag daar de verdrietige ziel van een kort tevoren gestorven broeder. Hem heb ik zelf bij een dodelijke ziekte bijgestaan en de laatste zorg verleend. Hij gaf mij al stervend de opdracht aan zijn eigen broer met beroep op zijn woorden de instructie te geven, dat zij een maagd die ze gemeenschappelijk in eigendom hadden, ter wille van zijn ziel vrij te laten. Maar zijn broer vervulde zijn wens niet, omdat zijn gierigheid hem dat verhinderde. En daarom klaagde de genoemde ziel bitter, waarbij hij de trouweloze broer onder diep gezucht aanklaagde en uitschold."

koning Ceolred

Evenzeer legde hij ook nog een getuigenis af over koning Ceolred van Mercia³, die toch ten tijde van deze geschiedenis nog ongetwijfeld onder de levenden was. Hij zag, zo getuigde hij, hoe hij tegen de stormloop van de demonen door een soort scherm van engelen werd beschermd zoals een grote boekrol geopend werd en over hem heen gelegd. De demonen echter vroegen hijgend aan de engelen dat men hen na de verwijdering van dit scherm zou toestaan hun neiging tot wreedheid ten opzichte van hem in praktijk te brengen en zij beschuldigden hem van een ijzingwekkende en onuitsprekelijke hoeveelheid schanddaden tot zijn nadeel en spraken onder bedreigingen erover om hem met de vreselijkste grendels van de hel op te sluiten en daar, zoals hij met zijn zonden verdiende, met eeuwige kwellingen te folteren. Toen zeiden de engelen, die bedroefder dan ooit geworden waren: "Jammer dat deze zondaar zich zelf niet meer mag beschermen en dat wij hem geen hulp kunnen verschaffen wegens zijn eigen schuldenlast". En zij namen het beschermende scherm boven hem weg. Toen jubelden en juichten de demonen, die zich uit alle delen van de wereld hadden verzameld, in een grotere groep dan naar zijn mening die van alle levende wezens op aarde zou kunnen zijn, en verscheurden hem met diverse martelwerktuigen op een onvoorstelbare manier totdat hij geheel uitgeput was.

in lichaam terug

Pas nu gelastten de zalige engelen hem, die dat alles na de uittreding uit zijn lichaam met zijn geestesogen zag en hoorde, onverwijld in zijn lichaam terug te keren en zonder bezwaar alles wat men hem had getoond, aan de gelovigen en zij die met vrome bedoelingen hem bevraagden, bekend te maken, echter ten opzichte van de spotters een verklaring te weigeren; verder zou hij aan zijn vrouw, die ver daarvandaan woonde, de door haar begane zonden beurtelings opsommen en haar op het hart drukken dat zij voor zichzelf de almachtige God door genoegdoening weer genadig kon stemmen, als zij dat wil, en aan een priester, Begga genaamd, moest hij geheel

---

³ Ceolred was koning 709-716. Zeker was hij ten tijde van het visioen nog in leven, maar niet ten tijde van de optekening door de brieven-schrijver.

deze geschiedenis bekend maken en wel zo, zoals hij door hem zou worden onderwezen, en het aan de mensen bekend maken, verder de eigen zonden die hem door de onreine geesten onder ogen waren gebracht, te biechten en volgens het besluit van de genoemde priester boete doen, alsmede ten bewijze dat het om een opdracht van de engelen gaat, deze priester te betuigen, dat hij al zeer vele jaren lang een ijzeren gordel om de lendenen gedragen had, zonder dat een mens het wist, uit liefde tot God.

eigen lichaam

Zijn eigen lichaam, zo zei hij, heeft hij zolang hij daarin niet verbleef, in zulke mate verafschuwd, dat hij bij al deze gebeurtenissen, buiten de demonen en het kwalijk riekende vuur, niets zag dat net zo als zijn eigen lichaam verfoeilijk en verachtelijk was en weezinwekkend stonk. Ook zijn medebroeders, van wie hij zag dat ze welwillend aan zijn lichaam de laatste dienst bewezen, verafschuwde hij daarom dat ze zich om zijn gehate lichaam bekommerden. Hij keerde echter op het bevel van de engelen bij het krieken van de dag in zijn lichaam terug, dat hij bij het eerste hanengekraai had verlaten. In het wederom tot leven gewekte lichaam echter kon hij een volle week lang met de ogen van zijn lichaam helemaal niets zien, maar de ogen, die vol met blaasjes zaten, dropen vaak van het bloed.

waarheidsgetrouw

En wat de vrome priester en de zondige echtgenote betreft, zo stelde hij later door hun verklaringen vast, dat wat de engelen hem hadden verkondigd, waarheidsgetrouw was. En kort daarop stierf de verdorven koning. Het was het ongetwijfeld waar wat in de geschiedenis over hem te zien was geweest.

geheugen niet meer zo nauwkeurig

Nog veel meer dat hieraan gelijkend was, zei hij, was hem getoond, maar omdat hij het zich niet meer kon herinneren, kon hij dat niet meer

ordelijk terughalen. Ook zei hij dat na deze wonderbaarlijke gebeurtenissen zijn geheugen niet meer zo nauwkeurig als tevoren was geweest.

dit verslag

Deze dingen echter heb ik op uw dringend verzoek opgeschreven, nadat hij ze aan drie vrome en hoogst eerbiedwaardige broeders, die gezamenlijk met mij meeluisterden, bericht had. Deze zijn, zoals men weet, bij dit verslag waarmee zij instemmen, getrouwe getuigen. Het ga u goed, jonkvrouw van het waarachtige leven, dat u ook leeft zoals de engelen doen en op plechtige wijze altijd met het juiste woord Christus in de hemel looft.

De oorspronkelijke Latijnse tekst en de Duitse vertaling die aan bovenstaande Nederlandse vertaling ten grondslag ligt staan in:

BRIEFE DES BONIFATIUS WILLIBALDS LEBEN DES BONIFATIUS

NEBST EINIGEN ZEITGENÜSSISCHEN DOKUMENTEN

Unter Benützung der Übersetzungen von M. Tangl und P. H. Kalb
neu bearbeitet von
REINHOLD RAU

1968

WISSENSCHAFTLICHE BUCHGESELLSCHAFT
DARMSTADT

Meer: *Wat dacht, zei, las, zong en schreef Bonifatius?* Zie www.stucom.nl/bonifatius/015.pdf

Overzicht van Bijbelteksten die Bonifatius citeerde in brieven die van hem bewaard zijn gebleven:
0405/0405de op www.stucom.nl.

Meer over Bonifatius in Dorestad: www.stucom.nl/bonifatius

Dit is een document 0404 op www.stucom.nl